

Michał Hnatiuk

Narodowy Uniwersytet „Lwowska Politechnika”, Lwów, Ukraina

ORCID: 0000-0002-7939-1010

Czynniki społeczne warunkujące efektywność kształcenia. Czynniki polityczny¹

W artykule opisano zależność efektywności kształcenia od czynników subiektywnych i obiektywnych. Zwrócono uwagę na rozbieżność w poglądach odnośnie do predyktorów skuteczności procesu uczenia się–nauczania. Na tle prezentowanych stanowisk omówiono dokładnie jeden z czynników społecznych, który w procesie transformacji systemowej determinował przemiany w oświacie – czynnik polityczny. Na podstawie zgromadzonych danych jakościowych opisano wpływ czynnika politycznego na polski system edukacji, w tym także na efektywność kształcenia w tym systemie.

Słowa kluczowe: pedagogika, efektywność kształcenia, czynniki subiektywne i obiektywne, czynnik polityczny, rządzące partie polityczne, struktura systemu szkolnictwa, Unia Europejska

Social factors determining the effectiveness of education. Political factor

The article describes the dependence of educational effectiveness on subjective and objective factors. Attention has been paid to divergence in views regarding predictors of the effectiveness of the learning-teaching process. In the background of the presented positions, one of the social factors, which in the process of systemic transformation determined changes in education – the political factor – was discussed in more detail. Based on the collected qualitative data, the influence of the political factor on the Polish education system was described, including the effectiveness of education in this system.

Keywords: pedagogy, educational effectiveness, subjective and objective factors, political factor, ruling political parties, structure of the school system, European Union

---

¹ Artykuł powstał na podstawie fragmentu pracy doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Waldemara Furmanka.

Wprowadzenie

Dla wielu pedagogów pojęcie „efektywność kształcenia” jest proste i zrozumiałe. Ponieważ zawiera ono wyraz podstawowy „efekt”, często pojmuje się je jako końcowy wynik procesów dydaktycznych. Zakłada się, że ten końcowy efekt jest praktyczny, pożyteczny, a w dodatku ekonomiczny. Jednak dla teoretyków dydaktyki „efektywność kształcenia” jest pojęciem niejednoznacznym. W obszarze nauk pedagogicznych spotykamy wiele różnych koncepcji, a nawet kontrowersji dotyczących efektywności nauczania–uczenia się.

Jak zaznacza Kazimierz Denek,

znaczeń, które nadaje się terminowi efektywności, jest wiele. [...] Określenia te są różne, niekiedy sprzeczne, przy czym ilość wyrażeń służących do określenia efektywności procesu kształcenia nie wynika w tym przypadku z bogactwa językowego. Jest to wywołane złożonością, trudnością i wieloznacznością samego pojęcia (1980, s. 22).

Zdaniem tego autora efektywność kształcenia można analizować z różnych punktów widzenia. Rozważając interesujące nas zagadnienie z jednej strony jako sposobność wychowanka do właściwego stosowania zdobytej wiedzy i umiejętności w pracy zawodowej bądź jako przydatność skutków kształcenia dla gospodarki i kultury narodowej oraz z drugiej strony jako ocenę działalności poszczególnych placówek oświatowych czy też całego systemu dydaktyczno-wychowawczego, wyróżniamy odpowiednio zewnętrzną (pozaszkolną) i wewnętrzną (szkolną) efektywność kształcenia (tamże).

W kontekście poruszanej tematyki warto zaprezentować spojrzenie Denka na tak zwane predyktory efektywności nauczania. Oznajmia on, że efektywność kształcenia jest

funkcją zmiennych niezależnych procesu dydaktyczno-wychowawczego, w tym czynnika czasu. Obejmują one w powiązaniu funkcjonalnym, strukturalnym i hierarchicznym: osoby – nauczyciel /N/, uczniowie /U/; odpowiadające tym osobom procesy – nauczanie /n/ i uczenie się /u/, oraz współczynniki /zmienne współwyznaczające proces dydaktyczno-wychowawczy/ – cele /c/, treści /t/, psychologiczno-pedagogiczne prawidłowości nauczania i uczenia się /p/, zasady /z/, metody /m/, formy organizacyjne /o/, infrastrukturę dydaktyczną /i/, współdziałanie nauczycieli ze środowiskiem domowym i ZHP w zakresie wyników nauczania /w/ oraz sztukę uczenia się /s/ (tamże, s. 33).

Efektywność /E/ jako funkcję /f/ wszystkich elementów procesu dydaktyczno-wychowawczego przedstawiono za pomocą wzoru (tamże):

$$E = f / n, u, c, t, p, z, m, o, i, w, s /$$

Według Denka efektywność kształcenia jest determinowana głównymi czynnikami subiektywnymi (nauczyciel oraz uczniowie) oraz współczynnikami – drugoplanowymi, lecz nie mało ważnymi czynnikami obiektywnymi (cele, treści, metody kształcenia itp.).

Podobne spojrzenie na problematykę efektywności procesu dydaktyczno-wychowawczego prezentuje Leon Leja. Omawiając efektywność kształcenia, przedstawia on kilka wybranych elementów systemu dydaktycznego znajdujących się we wzajemnym powiązaniu: program nauczania–uczenia się, sytuacja pedagogiczna, cele kształcenia, środki dydaktyczne, nauczyciel, uczący się, metody i techniki kształcenia (Leja, 1980). Można stwierdzić, że wybrane przez niego elementy dydaktyki są istotnymi czynnikami warunkującymi efektywność kształcenia.

Warto zaznaczyć, że według Lei centralnymi elementami procesu dydaktycznego są nauczyciel i uczący się oraz ich interakcja uwarunkowana celami kształcenia. Co więcej, dana interakcja ujmowana jest zarówno w kategoriach celów ogólnych, jak i celów szczegółowych (tamże).

Analiza prezentowanych poglądów daje podstawę do stwierdzenia, że jeśli w koncepcji Denka efektywność kształcenia warunkowana głównie dwoma czynnikami subiektywnymi (pierwszy – nauczyciel, drugi – uczniowie oraz odpowiadające tym subiektom procesy dydaktyczne), to w poglądach Lei dostrzegamy trzy czynniki, które determinują proces dydaktyczny i bezpośrednio wpływają na efektywność kształcenia. Należą do nich:

- 1) nauczyciel – prowadzący proces dydaktyczny,
- 2) uczący się – odbiorcy procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz
- 3) cele kształcenia (ogólne i szczegółowe) – czynnik ukierunkowujący proces nauczania realizowany przez nauczyciela i aprobowany przez uczących się.

Ujęcie efektywności kształcenia przybiera nieco inny kształt w koncepcji Czesława Maziarza. W opracowanej formule autor ten wśród licznych czynników determinujących efektywność kształcenia /W/ ujmuje również czynnik czasu. Wobec tego wzór efektywności procesu dydaktyczno-wychowawczego według Maziarza przybiera następującą strukturę (1976):

$$W = F (c, p, m, n, u, s, o, i, t)$$

W większości poglądy Maziarza są zbieżne z poglądami Denka. Obaj uznają, że efektywność kształcenia (E – wg Denka, W – wg Maziarza) jest funkcją $/f/$ (lub $/F/$) wielu różnych czynników, takich jak: cele kształcenia $/c/$, program nauczania $/p/$, metody kształcenia $/m/$, nauczający $/n/$, uczący się $/u/$, środki dydaktyczne $/ś/$ (lub $/s/$), organizacja nauczania $/o/$, infrastruktura dydaktyczna $/i/$ oraz czas nauczania–uczenia się $/t/$ (Denek, 1980; Maziarz, 1976). Rozbieżność stanowisk pozostaje między innymi w ostatecznym określeniu wzoru efektywności procesu dydaktycznego.

W rozważaniach nad efektywnością procesu uczenia się–nauczania niewyjaśniona do końca pozostaje kwestia czynnika czasu $/t/$. Pytanie typu: czy dany czynnik jest wprost proporcjonalny do efektywności kształcenia, tak jak ujmuje to Maziarz (1976), czy odwrotnie proporcjonalny, tak jak prezentuje to np. Wojciech Błażejewski (2013), czy należy tylko go uwzględnić, bez wpisywania do wzoru, tak ja proponuje to Denek (1980), wciąż pozostaje otwarte. Jeśli akceptujemy wzór, w którym czynnik czasu jest wprost proporcjonalny do efektywności procesu kształcenia, to aprobujemy tezę, że wzrost efektów kształcenia jest ściśle powiązany z czasem przydzielonym na osiągnięcie pożądaných efektów dydaktycznych. Przyjęte założenie możemy sformułować następującym twierdzeniem: czym więcej czasu poświęcamy na kształcenie osób uczących się, tym lepsze wyniki efektywności uzyskujemy. Natomiast jeśli przyjmujemy, że efektywność kształcenia jest odwrotnie proporcjonalna do czasu, to podkreślamy, że wartość liczbowa lub jakościowa danej efektywności wzrasta, wtedy kiedy jak najmniej czasu poświęcamy na osiągnięcie zamierzonego efektu.

Warto zaznaczyć, że w publikacjach naukowych (Radwiłowicz, 1968) występują wzory efektywności kształcenia, w których czynnik czasu jest wyraźnie pominięty. Dla przykładu Ryszard Radwiłowicz, analizując uwarunkowania efektywności nauczania, zakłada, że:

$$E = f(Nm \cdot T \cdot W \cdot U)$$

N – czynniki związane z nauczycielem,

T – treść nauczania,

W – warunki realizacji procesu dydaktycznego,

U – czynniki dotyczące uczniów,

m – metody nauczania stosowane przez nauczyciela (Radwiłowicz, 1968)

Trudności napotykały również w sformułowaniu, czym jest efektywność – funkcją czy wypadkową. W większości publikowanych prac (Denek, 1980; Jeruszka, 2013; Maziarz, 1976; Radwiłowicz, 1968) efektywność $/E/$ ujmuje się jako funkcję $/f/$ szeregu elementów (subiektywnych, obiektywnych, technicznych,

organizacyjnych itp.) warunkujących proces dydaktyczny. Pomimo tego nie brakuje publikacji, w których efektywność nauczania traktuje się jako wypadkową działania różnorodnych bodźców zewnętrznych i wewnętrznych przejawiających się w różnych sytuacjach bądź jako wypadkową działania bodźców spowodowanych czynnikami społeczno-ekonomicznymi, biologiczno-psychologicznymi i/lub pedagogicznymi (Denek, 1980; Kuźniak, 1980).

Na dodatek, w badaniach poświęconych efektywności kształcenia spotykamy twierdzenie, że „związki pomiędzy predyktorami a kryteriami efektywności procesu kształcenia mogą mieć charakter przyczynowo-skutkowy, probabilistyczny, statystyczny, względnie nie mieć wyraźnych powiązań” (Gnitecki, 1980, s. 135). Z danej sentencji wynika, że typ związku (np. przyczynowo-skutkowy czy probabilistyczny) pomiędzy dwoma zmiennymi (efektywnością kształcenia a czynnikami uwarunkowującymi ją) pozostaje nadal niesprecyzowany. Z praktycznego punktu widzenia oznacza to, że głównymi czynnikami warunkującymi efektywność kształcenia wcale mogą nie być czynniki subiektywne (nauczyciel oraz uczniowie), a na przykład bodźce drugorzędne takie jak: impulsy polityczne, ekonomiczne czy technologiczne, które w zależności od sytuacji hamują lub dopingują proces nauczania. Z drugiej zaś strony, jeśli według Janusza Gniteckiego pomiędzy predyktorami a efektywnością procesu kształcenia mogą nie występować wyraźne powiązania (1980), wcale nie oznacza to, że tych powiązań nie ma. Zaistniała sytuacja wskazywałaby raczej na fakt, że aktualnie nie dostrzegamy lub nie potrafimy logicznie przedstawić związków pomiędzy dwoma zmiennymi: efektywnością kształcenia a głównymi elementami warunkującymi daną efektywność.

W świetle różnorodnych stanowisk wypracowanie jednoznacznej teorii efektywności kształcenia wydaje się niewykonalne. Pozostaje więc prowadzenie badań, które dookreśliłyby związek pomiędzy dwoma zmiennymi: efektywnością kształcenia a czynnikami, które ją warunkują.

Prowadząc tego typu badania, warto przeanalizować grupę czynników społecznych, które w procesie transformacji systemowej determinowały oświatę. Do tej grupy zaliczono czynniki: polityczne, ekonomiczne, technologiczne oraz gospodarcze. Całokształt rozważań można uznać za próbę przeniesienia punktu ciężkości z czynników subiektywnych i obiektywnych na czynniki społeczne.

W niniejszym artykule ograniczono się do czynników politycznych. Dostrzeżono, że te czynniki w procesie transformacji społecznej stały się główną przyczyną zmian i przeobrażeń systemu edukacji. Przyjęto założenie, że jeśli dane czynniki bezpośrednio oddziaływały (a sądzę, że oddziałują nadal) na system oświaty, to pośrednio oddziaływały (oddziałują) także na proces dydaktyczny, w tym również na efektywność kształcenia.

Prezentowane wyniki badań obejmują lata 2000–2015.

Materiał badań i dyskusja

Przemiany polityczne a system edukacji

W procesie transformacji społecznej istotny wpływ na polski system edukacji wywierały czynniki polityczne. Ich oddziaływanie warto zilustrować na kilku przykładach.

W ostatniej dekadzie XX wieku polską politykę oświatową kształtowały takie formacje polityczne, jak: Unia Demokratyczna, Ruch Odrodzenia Polski i Unia Wolności; Sojusz Lewicy Demokratycznej i Polskie Stronnictwo Ludowe oraz Akcja Wyborcza Solidarność (AWS) i Unia Wolności. Na początku XXI wieku do władzy dochodzi nowa koalicja polityczna. W 2001 roku wybory parlamentarne wygrywają Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD) i Unia Pracy (UP).

Okres rządów lewicowych formacji politycznych stał się kolejnym etapem przemian edukacyjnych. Reforma ustroju szkolnego nadal była kontynuowana (Śliwerski, 2009). Jednym z elementów takiej kontynuacji był rozpoczęty przez AWS, a realizowany przez SLD program *Mała szkoła*, który bronił małe wiejskie szkoły przed likwidacją. „W okresie trwania programu liczba Małych Szkół wzrosła z nieco ponad 60 w 2000 roku do ponad 200 w roku 2003” (Fundacja Inicjatyw Oświatowych, 2001).

Chociaż za likwidacją małych szkół przemawiały argumenty finansowe, resort edukacji brał pod uwagę względy społeczne podnoszone przez rodziców i środowiska lokalne. W ten sposób dzięki inicjatywie obywatelskiej oraz działaniom politycznym uratowano kilkaset małych placówek oświatowych oraz niemałą liczbę miejsc pracy. Warto zaznaczyć, że samorządy terytorialne powierzały prowadzenie tych szkół organizacjom pozarządowym (Pęczkowski, 2015).

W czasie przeprowadzonej reformy ustroju szkolnego rządzący uchwalili ustawę zmieniającą strukturę systemu edukacji i strukturę wiekową uczniów w systemie oświatowym (Dz.U. nr 144 poz. 1615). Według ustawy do szkół ponadgimnazjalnych zostały zaliczone 3-letnie licea ogólnokształcące, 3-letnie licea profilowane, 4-letnie technika, 2-letnie ogólnokształcące licea uzupełniające i 3-letnie technika uzupełniające. Ukończenie tego typu szkół umożliwiało uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. Ukończenie 4-letniego technikum lub 3-letniego technikum uzupełniającego oprócz uzyskania świadectwa dojrzałości umożliwiało uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminu. Do szkół ponadgimnazjalnych zaliczono też 2-letnie zasadnicze szkoły zawodowe, które pozwalały na uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminu, oraz ponadgimnazjalne 2-, 3- lub 4-semestralne szkoły policealne umożliwiające zdo-

bycie kwalifikacji w wybranym zawodzie (uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminu).

Uważa się, że w 2002 roku rozpoczęto II etap zapoczątkowanej w 1999 roku reformy edukacyjnej (Szlosek, 2015). Jak zaznacza Bogusław Śliwerski,

efektem wdrożenia kolejnego etapu reformy oświatowej było rozpoczęcie działalności od roku szkolnego 2004/2005 przez 2-letnie uzupełniające licea ogólnokształcące i 3-letnie technika uzupełniające, obok istniejących – na zasadzie wygasania cyklu kształcenia – szkół ponadpodstawowych dla dorosłych. Z dniem 1 września 2004 r. nastąpiła kluczowa zmiana w polskim systemie oświatowym – obowiązkową stała się edukacja przedszkolna dzieci 6-letnich w placówce wychowania przedszkolnego lub w oddziale przedszkolnym przy szkole (2009, s. 218).

W graficznym ujęciu struktura systemu edukacji przedstawiała się jak na schemacie 1.

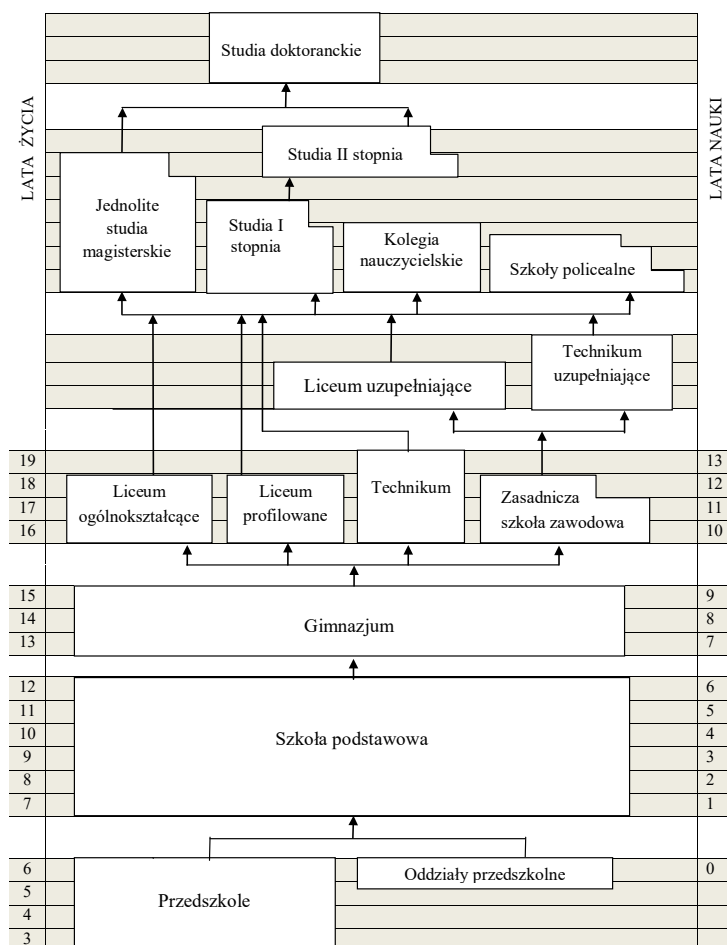
Bez wątplenia na formowanie polityki oświatowej kraju znaczący wpływ miała rządząca formacja polityczna, jednak omawiając wszystkie znaczące czynniki, które wpływały na kształtowanie systemu edukacji, warto dodać, że w okresie rządów SLD i UP Polska stała się członkiem Unii Europejskiej (1 maja 2004 roku). To wydarzenie było ważnym bodźcem zewnętrznym zmieniającym system polskiej edukacji.

Starając się realizować europejski wymiar edukacji, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu opracowało *Strategię rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010*. Program był skierowany do osób dorosłych i wyznaczał możliwe kierunki ich edukacji. Już na wstępie zakładano, że poszczególne zadania programu powinny pokrywać się z europejskim projektem uczenia się przez całe życie.

Jak zaznaczono w dokumencie, głównym celem strategii „jest wyznaczenie kierunków rozwoju kształcenia ustawicznego w kontekście idei uczenia się przez całe życie i budowania społeczeństwa opartego na wiedzy” (Rada Ministrów, 2009). Aby osiągnąć cel strategiczny, wyodrębniono szereg działań priorytetowych. Do najważniejszych zaliczono:

- zwiększanie dostępności do kształcenia ustawicznego,
- podnoszenie jakości kształcenia ustawicznego,
- współdziałanie i partnerstwo,
- wzrost inwestycji w zasoby ludzkie,
- tworzenie zasobów informacyjnych w zakresie kształcenia ustawicznego i rozwój usług doradczych,
- uświadamianie roli i znaczenia kształcenia ustawicznego (Rada Ministrów, 2009).

Pod koniec 2005 roku zmienił się rząd. Do władzy doszły prawicowe partii polityczne: Prawo i Sprawiedliwość (PiS), Liga Polskich Rodzin (LPR) oraz Samoobrona RP. Wraz ze zmianą rządu zmienia się polityka oświatowa. Po wprowadzeniu zmian w resorcie edukacji minister zaproponował przywrócenie w szkołach formacji patriotycznej. Na nowo powróciła dyskusja o roli i miejscu religii w szkole (Śliwerski, 2009). „Komisja Wspólna Rządu i Episkopatu chciała, by wszyscy uczniowie, którzy chodzą na lekcje religii, obowiązkowo uczęszczali na etykę oraz by religia była przedmiotem do wyboru na maturze, a oceny z religii wliczano do średniej” (tamże, s. 239).

Schemat 1. System edukacji w Polsce obowiązujący od września 2002 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *The system of education in Poland*, <http://eurydice.org.pl/system-edukacji-w-polsce/> (10.09.2014); Szłosek (2015)

Należy zaznaczyć, że rządy nowej formacji politycznej były stosunkowo krótkie, lecz pełne pomysłów, które budziły emocje zarówno wśród nauczycieli, jak i uczniów. Dla przykładu jednym z rozporządzeń ministra edukacji, które podzieliło młodzież, ich rodziców, a nawet nauczycieli, było ujednoczenie stroju szkolnego. Pomysł wprowadzenia mundurków miał dwie zasadnicze przesłanki. Z jednej strony mundurek miał za zadanie położyć kres tendencji noszenia modnych ubiorów w wielu szkołach, a z drugiej – ujednoczony, skromny ubiór miał być rozpoznawalnym znakiem ucznia (Śliwerski, 2009). Zakładano, że ta koncepcja wejdzie w życie wraz z rozpoczęciem roku szkolnego 2007/2008 (Dz.U. nr 120 poz. 819), jednak w praktyce tak się nie stało.

Kolejną budzącą emocje zmianą ministra edukacji była modyfikacja lektur szkolnych. Z listy obowiązkowych lektur usunięto utwory literackie wybitnych pisarzy polskich i zagranicznych, m.in.: Kafki, Gombrowicza, Goethego, Dostojewskiego i innych (Śliwerski, 2009).

Po raz kolejny zdziwienie budziła decyzja ministra, który zarządził, że

świadectwa dojrzałości otrzymają nawet ci abiturienti, którzy na maturze nie zdali jednego egzaminu. Postanowienie to miało moc obowiązującą wstecz, w stosunku do ubiegłorocznych maturzystów. W ten sposób ok. 60 tys. absolwentów liceów i techników, którzy *de facto* nie zdali matury, odebrało świadectwa dojrzałości, uprawniające ich do kontynuowania edukacji w szkołach wyższych. [...] W świetle ogłoszonego 16 stycznia 2007 r. wyroku Trybunału Konstytucyjnego amnestia maturalna była sprzeczna z konstytucją, ale chcąc uniknąć chaosu, sędziowie utrzymali ważność świadectw ok. 53 tys. maturzystów z lat 2005 i 2006 (Śliwerski, 2009, s. 261).

Spośród wielu pomysłów ówczesnego ministra należy wspomnieć także o programie *Zero tolerancji*, który zapowiadał walkę z przemocą w szkole, chulikańskim zachowaniem, a nawet obniżeniem dyscypliny niektórych uczniów. Powołano zespoły zadaniowe, które sprawdzały szkoły pod względem bezpieczeństwa. Z przedmiotów ogólnokształcących matematyka miała stać się obowiązkowym przedmiotem na egzaminach maturalnych, co miało podnieść jakość kształcenia, zapewnić lepszą zdawalność, a wraz z nią szerszy dostęp do studiów wyższych (tamże, 2009).

Podjmując trud poznania działań resortu edukacji, zauważono, że wprowadzone zmiany stały się świadectwem tego, że system oświaty zależy od czynników politycznych, które czasami hamują, a czasami ułatwiają proces edukacyjny.

W świetle powyższych rozważań widać, że prekursorem reform ustroju oświatowego bywa zazwyczaj rządząca opcja polityczna. Wysunięty wniosek warto poprzeć spostrzeżeniem Janusza Gęsickiego, który zaznaczył, iż „niezależnie

od motywów, podjęcie reformy edukacyjnej jest każdorazowo decyzją polityczną” (1989, s. 8).

Kilka kolejnych przykładów jeszcze raz podkreśla bezpośredni wpływ czynnika politycznego na system edukacji oraz jego pośrednie oddziaływanie na proces dydaktyczny.

Kolejna zmiana na scenie politycznej w Polsce nastąpiła pod koniec 2007 roku. Do władzy dochodzą partie liberalne: Platforma Obywatelska (PO) i Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL). Nowa ekipa resortu edukacji zapowiedziała prace nad podstawami programowymi, poszerzyła listę przedmiotów maturalnych do wyboru oraz wprowadziła do programu nauczania lekcje uzupełniające jako obowiązkowe. Znowelizowano ustawę o systemie oświaty oraz *Kartę nauczyciela*, ograniczając tym samym rolę kuratorów oświaty (Śliwerski, 2009).

Wpływ rządzącej koalicji politycznej na system edukacji stawał się bardziej wyrazisty. Często dotyczył on nie tylko zmian strukturalnych lub programowych. Widoczne było oddziaływanie polityczne na pochodne procesu pedagogicznego, a mianowicie na wyliczenia średniej oceny rocznej. W 2007 roku na podstawie rozporządzenia MENiS oceny roczne uzyskane z religii lub etyki wliczano do średniej. Przyjęte uregulowania prawne nie wyeliminowały jednak dyskusji politycznych o miejscu religii w szkołach publicznych (Śliwerski, 2009). Wszystko wskazywało na to, że

spór o religię w szkołach będzie jednak toczył się w polskiej edukacji niezależnie od tego, która formacja jest czy będzie u władzy. Lewicowe środowiska będą dążyć do usunięcia religii ze szkół publicznych, a prawicowe zwiększać udział duchowej formacji uczniów, także w ramach tego przedmiotu. Liberalowie zaś będą przyglądać się tym procesom, popierając raz jedną, a raz drugą stronę, w zależności od tego, jaki będą chcieli załatwić przy tej okazji interes polityczny (tamże, s. 209).

Badania wykazały, że zmiany w systemie oświaty wprowadzały nie tylko rządzące partie polityczne. Integracja z Unią Europejską również wpłynęła na polski system edukacji.

Warto zaznaczyć, że „5 maja 2006 r. Rada ds. Ekonomicznych i Finansowych (ECOFIN) osiągnęła porozumienie polityczne wobec pakietu aktów prawnych stanowiących podstawę wydatkowania środków strukturalnych UE w latach 2007–2013” (Religa i Bednarczyk, 2008, s. 332). Przyjęte uregulowania prawne wspierały też realizację międzynarodowych projektów edukacyjnych. W publikacjach naukowych przedstawiających nowe programy edukacyjne podkreślano, że

jedną z inicjatyw finansowanych w latach 2007–2013 ze środków strukturalnych jest *Lifelong Learning Programme* (LLP). [...] W nowym programie *Ucze-*

nia się przez całe życie za realizację celów programu w poszczególnych sektorach odpowiedzialne są następujące programy:

Programy sektorowe: *Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci, Grundtvig*,

Programy horyzontalne: *Program Międzysektorowy (Transversal programme)*,

Program Jean Monnet (Religa i Bednarczyk, 2008, s. 332–333).

W 2010 roku powstała strategia *Europa 2020*. Jednym z jej celów była edukacja europejska. Na tym polu działania planowano „ograniczyć liczbę osób przedwcześnie kończących naukę szkolną do 10% z obecnych 15% oraz zwiększyć odsetek osób w wieku 30–34 lat posiadających wyższe wykształcenie z 31% do co najmniej 40%” (Komisja Europejska, 2010). Każdy z krajów wspólnoty europejskiej włączył się w realizację programu. Monitorując postępy na drodze osiągnięcia postawionych celów, odnotowywano, że cel edukacyjny jest możliwy do osiągnięcia. W 2014 roku w raporcie podsumowującym pisano:

Odsetek osób przedwcześnie kończących naukę spadł z 15,7% w 2005 r. do 12,7% w 2012 r., przy czym połowa państw członkowskich już osiągnęła swoje cele lub jest tego bliska. Część tego spadku można przypisać trudniejszym warunkom zatrudnienia, są jednak również dowody na zmiany strukturalne i tendencja ta utrzyma się, nawet jeśli jej tempo będzie nieco wolniejsze. Odsetek młodych ludzi posiadających wyższe wykształcenie wzrósł z 27,9% w 2005 r. do 35,7% w 2012 r. Mimo możliwych różnic między poszczególnymi państwami tendencję tę uznaje się za strukturalną i oczekuje się, że cel wyznaczony na 2020 r. zostanie osiągnięty (Komisja Europejska, 2014).

Opisując wpływ czynników politycznych na system edukacji, warto przedstawić nowo utworzoną strukturę polskiego systemu szkolnictwa oraz pokazać, czym różni się ona od poprzedniej struktury systemu nauczania (schemat 1). Obowiązujący od 1 września 2012 roku system oświaty przedstawiono w ujęciu graficznym (schemat 2). Podobnie jak w poprzednich przemianach edukacyjnych, w nowym ustroju po raz kolejny zreorganizowano szkolnictwo ponadgimnazjalne. Zgodnie z ustawą do szkół ponadgimnazjalnych zaliczono:

- 3-letnie zasadnicze szkoły zawodowe,
- 3-letnie licea ogólnokształcące,
- 4-letnie technika,
- szkoły policealne o okresie nauczania nie dłuższym niż 2,5 roku (Dz.U. nr 205 poz. 1206).

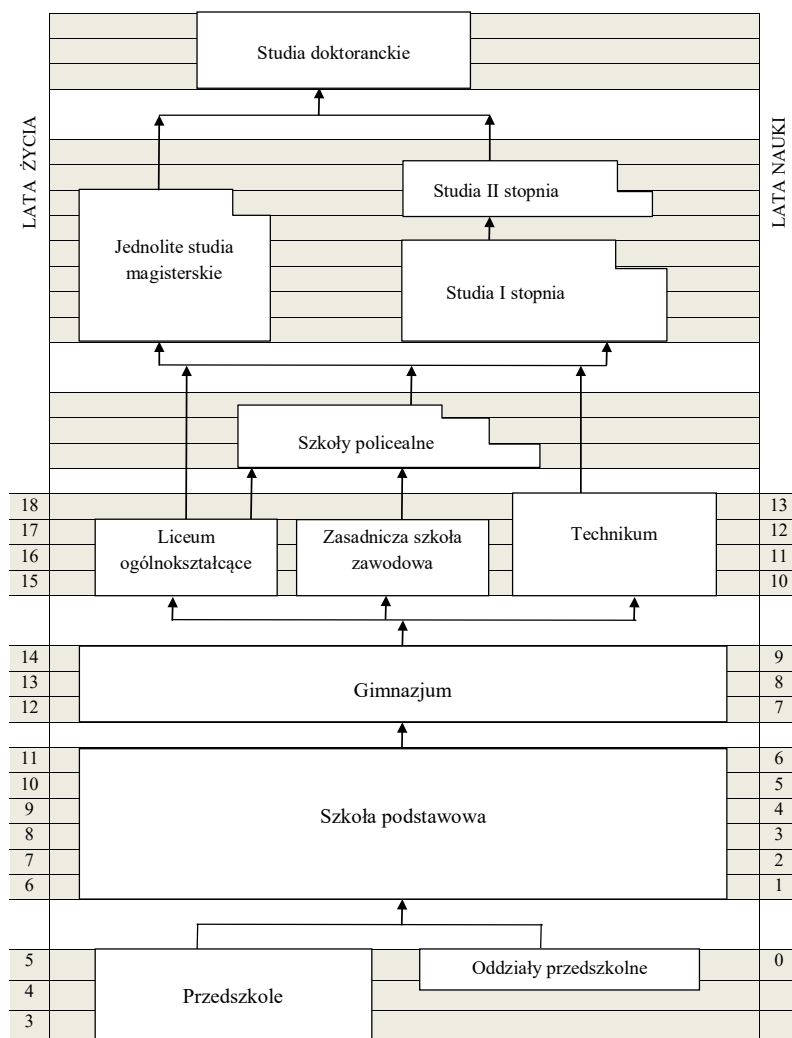
Prezentowana na schemacie 2. struktura systemu edukacji jest uproszczona. W jej graficznym ujęciu nie uwzględniono następujących faktów:

1. Uczęszczenie dzieci do przedszkoli w wieku 3–4 lat jest dobrowolne. W tej sprawie decydujący głos przysługuje rodzicom.
2. Edukacja przedszkolna może być realizowana w przedszkolach publicznych lub prywatnych. Obowiązkowe roczne przygotowanie przedszkolne może być realizowane zarówno w przedszkolu, jak i w innych formach wychowania przedszkolnego.
3. W szkołach ponadgimnazjalnych nauka może być realizowana także w 3-letnich szkołach specjalnych ukierunkowanych na pracę z uczniami z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym, a ukończenie tej szkoły umożliwi uzyskanie świadectwa potwierdzającego przysposobienie do pracy (Dz.U. nr 95 poz. 425).
4. Od roku szkolnego 2012/2013 organy prowadzące szkoły dla dorosłych, szkoły zawodowe (zasadnicze szkoły zawodowe, technika, szkoły policealne), placówki kształcenia ustawicznego, placówki kształcenia praktycznego oraz ośrodki dokształcania i doskonalenia zawodowego mogą połączyć je w zespół szkół zwany „centrum kształcenia zawodowego i ustawicznego” (Dz.U. nr 95 poz. 425).

W październiku 2015 roku wybory parlamentarne w Polsce wygrała partia polityczna Prawo i Sprawiedliwość (PiS). Wraz ze zmianą układu sił politycznych rozpoczął się nowy etap przemian oświatowych. We wrześniu 2017 roku w życie weszła ustawa z 14 grudnia 2016 r. – *Prawo oświatowe*, która po raz kolejny zmieniła strukturę systemu edukacji.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że prezentowane badania opisują pełne, zakończone etapy przemian oświatowych. Reorganizacja polskiego szkolnictwa zainicjowana przez PiS dopiero się rozpoczęła, wobec czego niniejsze badania jej nie obejmują.

Teraźniejsze zachodzące zmiany w systemie edukacji mogą być podstawą do kolejnych, dalszych rozważań na temat wpływu rządzącej partii politycznej na system edukacji, w tym także na efektywność kształcenia.

Schemat 2. System edukacji w Polsce obowiązujący od września 2012 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Szlosek (2015) i ustawy z 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw

Wnioski

Z badań wynika, że zmiany w polskim systemie edukacji przeprowadzone w latach 2000–2015 były kreowane przez zewnętrzne oraz wewnętrzne czynniki polityczne. Bodźcem zewnętrznym oddziałującym na polską edukację była Unia

Europejska², która dążyła do stworzenia europejskiego wymiaru edukacji. Czynnikiem wewnętrznym – ojczysta ekipa rządząca, która reformowała, a czasami hamowała system oświatowy kraju.

Analiza literatury przedmiotu dała podstawy, by twierdzić, że kluczowymi predyktorami efektywności kształcenia pozostają nadal czynniki subiektywne /Sb/ – nauczyciel /N/ i uczący się /U/ oraz całokształt procesów psychologiczno-pedagogicznych związanych z nauczaniem i uczeniem się (Denek, 1980). Czynniki obiektywne /Ob/ – cele kształcenia /c/, program nauczania /p/, metody kształcenia /m/, środki dydaktyczne /s/, organizacja nauczania /o/ oraz infrastruktura dydaktyczna /i/ są również istotnymi elementami efektywności procesu dydaktyczno-wychowawczego (Maziarz, 1976; Radwiłowicz, 1968). Obok tych czynników ważne miejsce zajmują także czynniki społeczne /Sp/: polityczne, ekonomiczne, technologiczno-informacyjne i in., wpływające na kształtowanie polityki oświatowej kraju. Spośród nich w szczególności wyróżnia się czynnik polityczny, który w procesie transformacji społecznej (w szerszym kontekście) bądź w procesie reorganizacji systemu edukacji (w węższym kontekście) odgrywa pierwszoplanową rolę.

Uznano, że w procesie transformacji społecznej efektywność kształcenia /E/, pozostaje uwarunkowana działaniem czynników subiektywnych /Sb/, obiektywnych /Ob/ oraz społecznych /Sp/, oddziałujących na całokształt procesu dydaktyczno-wychowawczego w określonym czasie /T/.

Działanie każdej grupy ww. bodźców nie jest działaniem odosobnionym. Czynniki obiektywne (metody kształcenia /m/, środki dydaktyczne /s/, organizacja nauczania /o/ i in.) nie istnieją samodzielnie, lecz ściśle powiązane z czynnikami subiektywnymi (nauczycielem /N/ oraz uczącymi się /U/). Podobną zależność dostrzeżono pomiędzy czynnikami subiektywnymi a czynnikami społecznymi. Nowe technologie (czynnik technologiczno-informacyjny) czy nowe podstawy prawne systemu edukacji (czynnik polityczny) wprowadzone są do edukacji oraz zrealizowane w procesie dydaktycznym za pośrednictwem czynnika subiektywnego (nauczyciela /N/). Warto zatem mówić o kompleksowym, ogólnym lub sumarycznym oddziaływaniu danych czynników na proces nauczania–uczenia się, w tym także na efektywność kształcenia.

Dostrzeżono również, że każdy czynnik (subiektywny, obiektywny oraz społeczny) oddziałujący na efektywność kształcenia w pewnym sensie jest *pedagogiczną wartością wektorową*, ponieważ posiada *wartość* (wartość edukacyjną), *kierunek działania* (ukierunkowany na realizację celów edukacyjnych) oraz *punkt przyłożenia* (placówki oświatowe). W oparciu o zasadę dodawania wektorów su-

---

² Jak zaznacza Śliwerski, „polityka oświatowa Polski ma już coraz mniej wspólnego z jej charakterem narodowym, kulturowym, a coraz silniej determinowana jest przez obcych” (2015, s. 271).

maryczne działanie ww. czynników zdecydowano określić jako *działanie wypadkowe /Dw/*.

W powiązaniu strukturalnym *efektywność kształcenia /E/* zaproponowano wyrazić za pomocą następującego wzoru:

$$\frac{Sb + Ob + Sp}{T} = Dw \Rightarrow E$$

Należy zaznaczyć, że działanie wypadkowe nie równa się efektywności kształcenia i na odwrót. Efektywność edukacji wynika z *działania wypadkowego układu czynników wywierających wpływ na edukację*.

Warto dodać, że celem niniejszego artykułu nie jest przedstawienie wszystkich bodźców warunkujących efektywność kształcenia. Wychodzę z założenia, że zawarte tu wybrane zagadnienia powinny być uznane za szczególnie ważne w zrozumieniu skali wpływu czynników politycznych na rozwój (hamowanie) procesu edukacyjnego, w tym także na efektywność kształcenia.

Bibliografia

- Błażejowski W. (2013). *Kanon, skuteczność i efektywność kształcenia ogólnego w Polsce*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Denek K. (1980). Efektywność kształcenia jako kategoria dydaktyki. W: K. Denek, A. Mościcki (red. nauk.), *Podstawy pomiaru i oceny efektywności procesu kształcenia*. Koszalin: Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych.
- Mała Szkoła Ośrodkiem Rozwoju Wsi*. (2001). Fundacja Inicjatyw Oświatowych. Zaczerpnięte 25 sierpnia 2014. Strona internetowa http://fio.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=104&Itemid=101
- Gęsicki J. (1989). *Strategia i taktyka reformy systemu edukacji*. Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gnitecki J. (1980). Podejście probabilistyczne w badaniach porównawczych efektywności procesu kształcenia. W: K. Denek, A. Mościcki (red. nauk.), *Podstawy pomiaru i oceny efektywności procesu kształcenia*. Koszalin: Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych.
- Jeruszka U. (2013). Efektywność zatrudnienia i kształcenia zawodowego. W: W. Kremeń i in. (red.), *Innowacjnist w nauci i oswiti*. Kijów–Warszawa–Chmielnicki: Naukowe Wydania.
- Program „Europa 2020”*. (2010). Komisja Europejska. Zaczerpnięte 18 października 2014. Strona internetowa http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_pl.htm

- Kuźniak I. (1980). Zdeterminowane wyrażania efektów kształcenia. W: K. Denek, A. Mościcki (red. nauk.), *Podstawy pomiaru i oceny efektywności procesu kształcenia*. Koszalin: Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych.
- Leja L. (1980). Znaczenie badań nad efektywnością pracy dydaktycznej. W: K. Denek, A. Mościcki (red. nauk.), *Podstawy pomiaru i oceny efektywności procesu kształcenia*. Koszalin: Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych.
- Maziarz Cz. (1976). *Dydaktyka studiów dla pracujących*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pęczkowski R. (2015). *Mała szkoła w przestrzeni edukacyjnej*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010*. (2009). Rada Ministrów. Zaczepnięte 27 września 2014. Strona internetowa https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:iPrGCN8Z86MJ:https://www.wup.pl/images/uploads/II_DLA_INSTYTUCJI/ksztalcenie_ustawiczne_i_zawodowe/zachodnipomorska_platforma_ksztalcenia_ustawicznego_i_zawodowego/publikacje_raporty_analazy/16200_15420_2._strategia_rozw._ksz._ustaw._do_2010_r.doc+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl
- Radwiłowicz R. (1968). Problemy, metody i organizacja badań. W: tegoż (red.), *Warunki efektywności nauczania w szkołach zawodowych*. Wrocław: Wydawnictwo PWSZ.
- Religa J., Bednarczyk H. (2008). Międzynarodowe projekty edukacyjne – szanse, możliwości, wyzwania. W: C. Plewka, H. Bednarczyk (red.), *Menedżer i kreator edukacji*. Radom: Instytut Technologii Eksploatacji–PIB.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 2 lipca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków udzielania pomocy finansowej dzieciom i uczniom na zakup podręczników i zakup jednolitego stroju (Dz.U. nr 120 poz. 819).
- Szłosek F. (2015). *Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Śliwowski B. (2009). *Problemy współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej III RP*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Śliwowski B. (2015). *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS.
- The system of education in Poland*. (2003). Eurydice. Zaczepnięte 10 września 2014. Strona internetowa <http://eurydice.org.pl/system-edukacji-w-polsce/>
- Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. nr 95 poz. 425).
- Ustawa z 21 listopada 2001 r. o zmianie ustawy – Karta nauczyciela, ustawy o systemie oświaty oraz ustawy – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego (Dz.U. nr 144 poz. 1615).
- Ustawa z 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 205 poz. 1206).